
СОЦІАЛЬНА ТА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 342.8

О. Ю. Васильченко

аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України

ВИБОРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАРОДНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

В статті розглянуто вибори як елемент формування моделі народного представництва. Акцентовано увагу на тому, що вибори – це спосіб здійснення суспільством представництва різних груп населення. Висвітлено функції виборів як елемента народного представництва. Вказано, що вибори є універсальним суспільним інститутом, що виконує інтегративну функцію в різних сферах життєдіяльності. Зазначено на необхідності відповідності виборчої системи критерію доступності для виборців. Запропоновано систему принципів народного представництва, що виражається у функціонуванні виборчої системи.

Ключові слова: народне представництво, вибори, принципи, функції, суспільство, виборець.

Постановка проблеми. Вибори є конституційним інструментом формування та оновлення влади. Участь громадян у виборчому процесі забезпечує умови легітимності влади. У результаті народного волевиявлення з'ясовується рівень довіри громадян до політичних сил загалом чи конкретних політиків зокрема.

Вибори є інструментом досягнення влади, забезпечуючи при цьому реалізацію народного представництва у колегіальному органі.

Останнім часом до реформування як виборчої системи, так і виборчого виборчого процесу звернено чимало уваги. Об'єктивно, що реалізація реформ повинна бути здійснена на основі чіткого усвідомлення предмету реформування. Тому виникла потреба розгляду суті виборів як елемента народного представництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика народного представництва та виборів була предметом наукових інтересів представників різних наукових шкіл. Вивченню даної теми приділяли свою увагу такі вчені, як: Л.В. Го-

нюкова, В.А. Гошовська, І.О. Дегтярьова, Н.В. Заяць, І.О. Костицька, Н.Р. Нижник, Л.І. Ніконова, Л.М. Новак-Каляєва, А.П. Савков, С.М. Серьогін, Б.М. Чичерін та інші. Проте, можна зауважити, що на сьогоднішній день не було окремо розглянуто вибори саме як елемент народного представництва. Таким чином, аналіз розглядуваної проблеми свідчить про те, що ступінь її наукового опрацювання недостатній, потребує комплексного підходу й більш ґрунтовного вивчення.

Формулювання цілей статті. У межах даної статті буде здійснено розгляд виборів як елемента народного представництва, встановлені функції та принципи виборів та встановлено необхідність відповідності виборчої системи критерію доступності для виборців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийнято вважати, що визначальними обставинами формування моделі народного представництва будь-якої країни, в тому числі й України, є: а) загальні засади суспільного розвитку, процеси модернізації суспільства, його функціонування як системного цілого, де менталітету та заснованій на ньому правосвідомості, як

безпосередньому джерелу правопорядку та всіх правових явищ, належить визначальне місце; б) моделі формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування; в) вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування як законодавчо унормований процес, в межах якого політична воля народу безпосередньо перетворюється у владні політичні структури і державний механізм отримує необхідну демократичну легітимацію; г) технології організації і проведення виборів та референдумів; г') правова політика держави [1, 11; 5, 7; 6, 103].

Демократичні зміни в Україні свідчать про те, що в процесі утвердження народного представництва одна з визначальних ролей належить виборчим системам. Як стверджує А. Лейпхарт, виборча система постає фундаментальним елементом представницької демократії [7, 95].

Вільні вибори є інститутом безпосередньої демократії, а також обов'язковим атрибутом представницької демократії, що забезпечує участь народу, громадян у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування і заміщення деяких посад в державі. Вони залишаються найбільш поширеним інститутом прямого народовладдя, є актом волевиявлення (самоврядування) народу, за допомогою якого формуються колегіальні органи публічної влади, – державні інституції (парламент, глава держави) і органи місцевого самоврядування (представницькі, голови місцевого самоврядування та ін.).

Вибори, як один із способів встановлення представницького народовладдя, призводять до безпосереднього (шляхом прямого волевиявлення народу) вираження політичної волі народу в органі публічної влади (його кадровому складі), виступаючи таким чином механізмом формування представницького органу публічної влади, який пов'язаний з народом і є інститутом представницької демократії.

Вибори є не лише формою реалізації ідей представницької демократії і способом формування представницьких органів, а й виступають у ролі однієї з визначальних характеристик природи самого народного представництва [12, 57].

Саме через таку властивість, як виборність, органи народного представництва набувають такої якості, як представницькість. Характер виборчої системи безпосередньо зумовлює основні характеристики системи представницької. Демократичне обрання депутатів дозволяє громадянам виразити свою пов'язаність з представницькими установами, сприяє встановленню безпосереднього зв'язку між народними представниками і виборцями. Виборність визначає особливе місце представницьких органів влади серед інших установ, їх тісний зв'язок із суспільством.

Вибори – це конституційно-правовий спосіб (засіб, інструмент), за допомогою якого суспільство формує владу, здійснює представництво інтересів різних груп населення. Оскільки волею народу здійснюється конституювання і відтворення органів влади (передусім представницьких), вибори справедливо характеризуються як вид установчої влади. Значення виборів в механізмі народовладдя полягає в тому, що акт виборів є дієвим інструментом втілення народного суверенітету. Призначення акту виборів – в довірчому делегуванні окремих частин народного суверенітету, носієм якого є кожен громадянин, обраним представникам. Оскільки у виборах беруть участь громадяни різних національностей, то акти виборів в Україні виступають одночасно і формою національного суверенітету. Завдяки виборам досягаються легітимність, стабільність і спадкоємність державної влади. Результатом їх проведення є створення загальнонародного і разом з тим загальнодержавного представницького органу влади [10, с. 52]. Вибори забезпечують виявлення інтересів різних соціальних груп, мирний перехід державної влади від одних виборних представників суспільства до інших на основі вільного волевиявлення виборців [2, 117]. Тим самим криза конкретного уряду і його курсу не призводить до відторгнення громадянами всього конституційного ладу, не веде до дестабілізації політичної системи, інститутів державної влади, не переростає в намагання зруйнувати існуючий політичний лад [8, 71]. Таким чином, вільні вибори забезпечують активну фактичну та постійну політичну і

юридичну участь населення (громадян) у вирішенні всіх важливих питань в державі.

Важливим елементом права громадян на народне представництво є їх право на демократичну виборчу систему. Демократичні вибори, як умова реалізації права на народне представництво, – це також гарантоване право громадян на вільне волевиявлення та достовірні результати виборів.

Вибори виконують наступні функції:

- а) інструментальну, оскільки є важливим інструментом реалізації народного та національного суверенітету;
- б) легітимації влади представницького органу в межах його конституційної компетенції, стабілізації політичної системи в Україні;
- в) створення функціонуючої представницької системи. Вибори до органів влади створюють відносини представництва громадян у цих органах і дають їм змогу впливати на діяльність цих органів. Представницька система влади, впливаючи на суспільство, модифікує його відповідно до інтегральних інтересів представників його соціальних груп, і так забезпечує процес суспільного розвитку;
- г) артикуляції, агрегації та представництва різнобічних інтересів населення. У період виборів створюються найсприятливіші можливості для усвідомлення громадянами своїх інтересів і включення їх у виборчі програми партій та окремих депутатів. Під час виборів, прагнучи одержати масову підтримку, депутати та їх довірені особи особливо сприйнятливі до запитів і побажань населення. У виборчих платформах інтереси артикулюються, одержують чітке формулювання й агрегуються, усереднюються, набувають несуперечливої, придатної для реалізації форми;
- ґ) мобілізації виборчого корпусу на вирішення актуальних проблем державотворення і суспільних завдань. Роз'яснюючи громадянам свої програми, переконуючи їх в необхідності прийняття та підтримання відповідних політичних цінностей і цілей, вказуючи на шляхи їх реалізації, партії й окремі депутати мобілізують громадян на важливі для країни політичні дії;
- д) забезпечення ефективної дії державного механізму;
- е) контролю, оскільки в результаті виборів діє контроль народу над представницьким органом, насамперед, через формування

та вираження громадської думки. Більше того, вибори надають виборцям змогу регулярно змінювати склад органів влади, коригувати політичний курс. В результаті виборів створюється і найважливіший інститут контролю за урядом – парламент, а також оформляється опозиція, яка стежить за дотриманням Конституції і законів України. Парламентський контроль спирається як на власні права, судові інстанції, так і безпосередньо на думку виборців;

- є) адекватного відображення думки і волі громадян, забезпечення представництва в парламенті України основних соціальних груп;
- ж) комунікативну, яка проявляється в розширенні зв'язків між інститутами влади і громадянами. В ході виборчого процесу кандидати регулярно зустрічаються з громадянами, вислуховують їх думки і прохання, вносять корективи у свої виборчі платформи. Вибори – найважливіший канал зворотних зв'язків між громадянами і владою. Від їх дієвості суттєво залежить характер відносин між керівниками держави і населенням, виникнення довіри чи недовіри, політичної участі чи відчуження, підтримки чи боротьби;
- з) політичної соціалізації населення, розвитку його політичної свідомості і політичної участі, тому що в процесі виборчої кампанії громадяни особливо інтенсивно засвоюють політичні цінності й норми, набувають політичних навичок і досвіду, переглядають чи уточнюють свої політичні позиції. Вибори, таким чином, виступають механізмом політичного розвитку суспільства;
- и) рекрутування політичної еліти, що означає в даному випадку – висування політичних лідерів та формування органів державної влади. Вибори – найважливіший канал входження громадян до складу політичної еліти, здійснення політичної кар'єри. В результаті виборів оновлюється склад керуючої і опозиційної еліт, змінюється політична вага політичних партій та їх представників;
- і) перекладу політичних конфліктів у русло їх інституційованого мирного врегулювання. Вибори дозволяють відкрито і привселюдно представити суперечливі інтереси, цінності й ідеї на суд народної думки, визначити реальну підтримку позицій тієї чи іншої сторони конфлікту, за допомогою авторитету громадської думки

і державних інститутів переконати конфліктуючих відмовитися від найрадикальніших вимог і незаконних форм боротьби, пом'якшити свою позицію, шукати компроміси і рішення, прийнятні для більшості; і) соціального компромісу, оскільки в результаті парламентських виборів відбувається процес узгодження політичних програм різних політичних сил суспільства; й) інтеграції різних думок і формування загальної політичної волі. Плюралізм сучасного суспільства має свої межі. Щоб не призвести до анархії, хаосу і гострих руйнівних конфліктів, він має потребу в державному регулюванні, що відображає загальні цінності й інтереси громадян. За допомогою виборів забезпечується об'єднання більшості громадян навколо відповідної політичної платформи і лідерів, які її представляють, формується домінуюча в державі політична воля. Вираження цієї волі забезпечує урядові авторитет і підтримку, а це підвищує його дієздатність; к) конституювання ефективної опозиції та її підготовки до виконання функцій політичного керівництва. Ефективність опозиції передбачає виконання нею функцій критики і контролю за урядом, а також її здатність вести альтернативну політику. Вибори, спонукаючи різні політичні сили до відкритого зіставлення своїх програм, до компромісів і коаліцій, сприяють консолідації опозиції. Крім того, маючи надію бути представленою в результаті виборів у парламенті або очолити уряд, опозиція готується до відповідального і компетентного керівництва державою після приходу до влади; л) генерування оновлення суспільства за допомогою конкурентної боротьби альтернативних політичних програм. Вибори надають можливість різним політичним силам представити власне бачення суспільних проблем і висунути програми, як їх розв'язати. Відповідно стимулюється пошук оптимальних шляхів розвитку, забезпечується конкурентний вибір політичних цінностей і альтернатив, створюються сприятливі можливості для подолання неефективної політики і утвердження нових ідей і політичних платформ [11, 66; 8 88–89].

Таким чином, можна говорити про вибори як про універсальний суспільний ін-

ститут, що виконує інтегративну функцію в різних сферах життєдіяльності. В такому розумінні можна розглядати вибори, як соціальний механізм, завдяки якому виникає влада, реалізується сутність громадянського суспільства, формуються політичні еліти, відбувається процес соціалізації особистості, здійснюється контроль і регулювання влади з боку громадян, фіксуються суспільні настрої.

Відповідно до вищезазначених функцій, ефективна виборча система має відповідати такому критерію як доступність для виборців. Виборець повинен розуміти як процедуру голосування, так і процедуру підрахунку голосів та встановлення результатів виборів; ефективно представництво партіями політичних симпатій своїх виборців; значущість голосів виборців. Виборець має бути впевнений у тому, що його голос вплине на розстановку сил у виборному органі влади; сприяння створенню стабільного та ефективного уряду. Кількість політичних партій, представлених в органі влади, має бути обмеженою настільки, щоб дозволити сформувати дієздатну парламентську більшість [4].

На реалізацію функцій виборів впливають: а) якість законодавчих актів, які регулюють вибори; б) наявність або відсутність сталих демократичних традицій проведення виборів; в) характер політичного режиму, за якого відбуваються вибори; г) рівень правової культури громадян, організаторів виборів, всіх суб'єктів виборчого процесу [11, 67].

Демократична система народного представництва спирається на такі найважливіші принципи, як законність, загальність, таємність волевиявлення, добровільність участі громадян в процесі формування представницьких органів, особистість виборчого права [9, 601], гласність, періодичність і обов'язковість публічних виборів. Ч. 1 ст. 71 Конституції України передбачає, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [3]. Проведення виборів на основі демократичних принципів забезпечує представницький характер органів влади, тобто представництво в їх

діяльності різних інтересів громадян, формування депутатського корпусу з максимальною відповідністю волі виборців. Порушення принципів виборчого права, як і їх неналежне гарантування, зумовлює обмеження прав громадян вільно обирати та бути обраними в органи народного представництва і, в результаті, призводить до викривлення представницького характеру цих органів.

Запропонована система принципів народного представництва, що виражається у функціонуванні виборчої системи, дозволяє більш комплексно враховувати взаємозв'язок процесів формування та діяльності представницьких органів, спираючись на цінності конституційної законності та демократії.

Порушення принципів свободи, чесності, відкритості формування народного представництва формує недовір'я громадян до влади, викликає протестні рухи, сприяє провокаціям, що за певних обставин може дестабілізувати обстановку в країні.

Основними напрямками діяльності щодо правового забезпечення народного представництва слід вважати: 1) використання та розширення в нормативній правовій базі всіх рівнів засобів протидії чинникам, які є похідними від основної загрози безпеці народного представництва – порушенням принципів свободи волевиявлення народу, справедливості виборчого процесу (підкупам виборців, використанню адміністративного ресурсу, фальсифікації підсумків голосування та результатів виборів); 2) посилення заходів адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення проти виборчого законодавства; 3) вжиття заходів стосовно розширення контролю з боку громадянського суспільства, іноземних спостерігачів і представників міжнародних організацій за виборчим процесом.

Правова та політична практика формування органів народного представництва і їх інституціоналізація базуються на певних критеріях, найважливішими з яких виступають принципи народовладдя і самоврядування народу, розроблена низка політико-правових норм, що регулюють порядок надання і обсяг виборчих прав, процедуру виборів, визначення і обнародування ре-

зультатів голосування, механізм формування представницьких органів відповідно до волевиявлення народу. Це дозволяє уникнути невизначеності в оцінці виборів, виключити ситуації, в яких порушується презумпція законності, коли прогалини в законодавстві можуть призводити до стихійних політичних акцій і протестів.

Таким чином, особливість інституту виборів в системі народного представництва полягає в тому, що він включає сутнісні елементи громадянського суспільства, завдяки чому забезпечується безпосередня участь громадян у формуванні влади, представлення інтересів різних груп населення та надання легітимності владі.

Список використаної літератури:

1. Гавриленко І.М. Соціальний розвиток : навч. посіб. / І.М. Гавриленко, П.В. Мельник, М.П. Недюха. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 483 с.
2. Конституційно-правові засади становлення української державності / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Тодики. – Х. : Право, 2003. – 326 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Із змінами, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; Офіційний вісник України. – 2011. – № 8. – Ст. 367; Офіційний вісник України. – 2013. – № 78. – Ст. 2895; Офіційний вісник України. – 2014. – № 19. – Ст. 583.
4. Макаров Г. Шляхи вдосконалення виборчої системи України [Електронний ресурс] / Г. Макаров. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juni08/8.htm>.
5. Манько О.Є. Конституційно-правові основи форми державного правління в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / О.Є. Манько; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К. 2012. – 16 с.
6. Недюха М.П. Виборча система України: оптимальний варіант для України? / М.П. Недюха // Виборче законодавство України: стан, шляхи та перспективи вдосконалення : Матеріали засідань науково-практичного семінару з проблем виборчого законодавства України. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2011. – С. 101–106.

-
7. Політологічний словник : навч. посіб. / за ред. М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка. – К. : МАУП, 2005. – 79 с.
8. Політологія : навч.-метод. комплекс / Кирилюк Ф.М., Конверський А.Є., Білик В.Ф. ; за ред. Ф.М. Кирилюка. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. – 697 с.
9. Правознавство : підруч. / В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, С.І. Шимон та ін. ; за заг. ред. В.Ф. Опришка, Ф.П. Шульженка. – К. : КНЕУ, 2003. – 767 с.
10. Теорія держави і права : навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. : За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
11. Тодика О.Ю. Вибори до парламентів країн СНД (Порівняльно-правовий аспект) / О.Ю. Тодика. – Х. : Факт, 2003. – 147 с.
12. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підруч. / В.М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.
-

Васильченко О. Ю. Выборы как элемент народного представительства

В статье рассмотрены выборы как элемент формирования модели народного представительства. Акцентируется внимание на том, что выборы - это способ осуществления обществом представительства различных групп населения. Освещены функции выборов как элемента народного представительства. Указано, что выборы являются универсальным общественным институтом, выполняет интегрирующую функцию в различных сферах жизнедеятельности. Указано на необходимость соответствия избирательной системы критерия доступности для избирателей. Предложена система принципов народного представительства, выражается в функционировании избирательной системы.

Ключевые слова: народное представительство, выборы, принципы, функции, общество, избиратель.

Vasylchenko O. Yu. Elections as an element of people's representation

The article considers elections as an element of the formation of the model of people's representation. Attention is focused on the fact that elections are a way of the representation by the society of various groups of the population. The functions of elections as an element of people's representation are highlighted. It is indicated that elections are a universal public institution, performs an integrating function in various spheres of life. It is pointed out that the electoral system must meet the criterion of accessibility for voters. A system of principles for popular representation is proposed, expressed in the functioning of the electoral system.

Key words: people's representation, elections, principles, functions, society, voter.